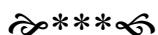

15. Стеченко Д.М., Чмир О.С. *Методологія наукових досліджень*. Київ: Знання. 2005 р. 309 с.
16. Семенова Г.А., Богма О.С. Національний кластер - новий шлях для прискорення економічного та інноваційного зростання України. *Вісник економічної науки України*. №1(9). 2006. С. 127-133.
17. Тимчишин-Чемерис Ю.В. Туристичний кластер – форма розвитку та успіху туристичної діяльності регіону. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2015. Вип.4. С.44-57.
18. Мальська М.П., Рутинський М.Й., Білоус С.В., Мандюк Н.Л. *Економіка туризму: теорія та практика: підручник*. К.: Центр учбової літератури, 2014. 544 с.
19. Костирко І.Г. Кластерний підхід в розвитку сільського зеленого туризму. *Інноваційна економіка*. 2015. № 4 (59). С. 159 - 163.
20. Ісаєнко В.М. Забезпечення якості продукції та послуг в агротуризмі. Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. 2017. Вип. 19, № 1. С. 247 - 252.
21. Шищенко П. Глобалізація і диверсифікація геопростору: теоретико-методичні і конструктивно-географічні аспекти. Сучасні проблеми і тенденції розвитку географічної науки: Матер. міжнар. конф. до 120-річчя географії у Львівському ун-ті (24-26 вересня 2003 р.). Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. С. 37-38.
22. Петлін І.В. Перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Західному регіоні України. *Вісник Львівського інституту економіки та туризму*. 2008. № 3. С. 210–213.
23. Пінчук Т.А. Агротуризм як форма підприємництва у сільській місцевості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Збірник наукових праць*. 2009 р. Вип.28, ч.3. С.49-53. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/gqbwm>.
24. Мельниченко С.В. Розвиток сільського туризму як джерела отримання додаткових доходів особистих селянських господарств в Україні. Матер. І всеукр. міждисц. конф. "Бар'єри та можливості розвитку малого та середнього бізнесу в Україні" (Київ, 14—15 лют. 2005 р.). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.management.org.ua/conference/>.
25. Обласна програма розвитку сільського, зеленого туризму на 2007-2010 роки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/modules.php?name>.

DOI: <https://doi.org/10.32782/978-966-2384-21-5-16>

7.3. Данчевська І.Р.

Територіальна локалізація релігійних святинь сільських територій України

Сакральна культура України має віковічну спадщину. Україна відзначається багатонаціональним характером культури і віри свого населення. Українське церковне мистецтво завжди прагнуло власної національної самоідентифікації: від архітектурного образу до внутрішнього оздоблення церков. Різні етноси, які приходили й відходили, залишали по собі сліди – архітектуру, храми, цвинтарі.

На жаль, протягом усієї історії України релігійна культура та церковна архітектура неодноразово руйнувалися і знищувалися. Багато релігійних пам'яток було знищено і пошкоджено під час правління різних

тоталітарних режимів та комуністичного поневолення і знищуються зараз через повномасштабне військове вторгнення російської федерації на територію України. Зафіксовано, що за рік повномасштабної війни в Україні 494 релігійні споруди, духовні навчальні заклади і священні місця (кладовища, меморіали) зазнали руйнування – їх повністю знищено або пошкоджено. За конфесійною ознакою найбільше від російської агресії постраждало храмів Української Православної Церкви (афілійованої з московським патріархатом) – 143 [1].

За роки незалежності в Україні спостерігається процес становлення туристичних фірм, що працюють у напрямку надання послуг з організації релігійних і паломницьких турів, а також деяких паломницьких служб, організованих при монастирях, церквах, інших релігійних організаціях. До 2020 року в Україні збільшувалася кількість туристів, що здійснювали паломництво до святинь України, а також тих, хто прямував за кордон з релігійно-пізнавальною метою.

Попри повномасштабне вторгнення, в Україні є велика кількість туристів, що здійснюють паломництво до святинь України, а також прямують за кордон з релігійно-пізнавальною метою. Туристичні фірми, які продовжили працювати під час воєнного стану в Україні, регулярно організовують міжнародні автобусні релігійні тури, особливо актуальними є Меджугор'є (Боснія та Герцоговина), Ізраїль, Ватикан.

Експерти ВТО виділяють релігійний туризм як вид діяльності, пов'язаний з наданням послуг і задоволенням потреб туристів, що прямують до святих місць і релігійних центрів, розташованих далеко від їх місця проживання [2, с.39].

Дестинація – це географічна територія, яка є привабливою для туристів завдяки наявності унікальних або специфічних туристично-рекреаційних ресурсів та відповідної інфраструктури, доведених до споживачів у вигляді готового туристичного продукту з метою задоволення їх найрізноманітніших потреб. У класифікації туристичних дестинацій за різними ознаками вчені вказують релігійну дестинацію у переліку складових спеціалізованої дестинації, що виділяється за ознакою мети подорожі [2, с. 39].

У релігійному туризмі виділяються:

- ❖ паломницький туризм;
- ❖ релігійний туризм екскурсійно-пізнавальної спрямованості.

Релігійний туризм екскурсійно-пізнавальної спрямованості – це відвідування релігійних центрів, у яких можна побачити релігійні об'єкти, а саме: діючі культові пам'ятки, музеї, а також відвідати богослужіння, взяти участь у хресних ходах, медитаціях та інших релігійних заходах [2, с.46].

В екскурсійно-пізнавальних турах туристи використовують звичайну туристичну інфраструктуру, селяться в готелях. Ці тури, на відміну від паломницьких, коротші, не приурочені до релігійних свят, і в них можуть брати участь як дорослі, так і діти. Релігійні об'єкти туристи можуть відвідувати і під час комбінованих турів, у яких екскурсійна складова є тільки частиною програми. Для паломників же екскурсія має вторинне значення відносно певних культових дій. Проте в деяких турах можуть брати участь як паломники, так і екскурсанти. Екскурсійним групам необхідний досвідчений, обізнаний в темі екскурсивод, а після прибуття на місце їх має супроводжувати і представник релігійної організації.

Індустрія релігійного туризму, окрім загальної туристичної індустрії, включає релігійні об'єкти показу, а саме:

- ❖ Культові споруди – монастирі, святилища, храми, храмові комплекси, капели, каплиці тощо.
- ❖ Природні об'єкти культу – святі джерела, гаї, річки, озера, ставки та ін.
- ❖ Об'єкти культу малих форм – придорожні хрести, вівтарі тощо [2, с.48].

Християнство в Україні – найпоширеніша релігія. При цьому більшість вірних вважають себе православними християнами. Згідно з соціологічними дослідженнями, проведеними центром Разумкова у 2021 році, частка віруючих серед дорослих громадян України становила в середньому 70%. Захід країни традиційно характеризується найвищим рівнем релігійності, Південь і Схід – найнижчим [3].

Туристом, що подорожує з релігійними і релігієзнавчими цілями, є людина, яка виїжджає за межі країни постійного проживання на термін не більше півроку для відвідування святих місць та центрів релігій.

У релігійному туризмі є різні соціальні групи людей, зокрема слід виокремлювати:

- ❖ паломники, які дотримуються всіх релігійних обрядів і конфесійних канонів своєї церкви;
- ❖ віруючі люди, що дотримуються правил і церковного статуту не так строго, як паломники.
- ❖ люди, які тільки цікавляться релігією.
- ❖ туристи, котрі цікавляться культовим середовищем і пам'ятками релігійної спадщини як об'єктами національної культури.

Виходячи із вищезазначеного, можна виділити мету релігійних поїздок різних категорій людей:

- ❖ ритуальне відзначення релігійних свят (участь можуть брати прочани і туристи як глядачі);
- ❖ духовне самовдосконалення (ця мотивація в релігійному туризмі властива як паломникам, так і звичайним туристам);

- ❖ підвищення власного статусу в релігійній громаді (мотив поїздки, що стосується тільки прочан);
- ❖ поклоніння святому місцю, храму, мощам, отримання зцілення духовного і фізичного (мета, характерна тільки для паломників);
- ❖ допитливість, отримання естетичного задоволення від архітектури, живопису, іконопису, церковного співу (для всіх категорій туристів).

Ідея паломництва передбачає дії в умовах особливих труднощів і добровільно взяті на себе зобов'язання бути в цих умовах. Це має символізувати готовність людини пожертвувати матеріальними цінностями в ім'я вічних, духовних. Люди вирушають у паломництва, коли їм недостатньо ритуальних дій у місцях звичайного середовища проживання [2, с.42].

Паломництво є суттєвим критерієм сакральної ієрархічності простору, що дозволяє виділити для кожної релігії святині світового, регіонального, локального та місцевого рівнів. Локалізація сакральних об'єктів відповідного рівня у національних межах є чинником рецепції паломницького потоку певного обсягу. Зокрема, перелік релігійних об'єктів культурної спадщини національного значення, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, розташованих у сільській місцевості, розглянуто у таблиці 7.5.

Таблиця 7.5

Перелік пам'яток культурної спадщини національного значення, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, розташованих у сільській місцевості

№ з.п.	Найменування пам'ятки	Датування	Місце-знаходження	Вид пам'ятки
1	2	3	4	5
Вінницька область, Могилів-Подільський район				
1	Скельний монастир	IX – XIII ст.	с. Лядова	пам'ятка археології
2	Скельний храм з рельєфними зображеннями	V-XVII	с. Буша	пам'ятка археології
Дніпропетровська область, Криничанський район				
3	Вознесенська церква	1824 р.	с. Семенівка	пам'ятка архітектури
Хмельницька область, Волочинський район				
4	Церква Св. Архистратига Михайла	1760 р.	с. Бубнівка	пам'ятка архітектури
Дунаєвецький район				
5	Костел Св. Йосипа Обручника Пресвятої Діви Марії	1859 – 1872 р.	с. Підлісний Мукарів	пам'ятка архітектури
Кам'янець-Подільський район				

1	2	3	4	5
6	Скельний печерний монастир	IX – XIII ст.	с. Гораївка, урочище Монастирське	пам'ятка археології
Черкаська область, Чигиринський район				
7	Церква Св. Іллі з дзвіницею	1653 - 1656 р.	с. Суботів	пам'ятка архітектури
Чернігівська область, Ічнянський район				
8	Церква Успіння Богородиці	1709 р.	с. Сваричівка	пам'ятка архітектури
Менський район				
9	Миколаївська церква	1763 р.	с. Городище	пам. історії, арх.
10	Покровська церква	1896 р.	с. Дягова	пам'ятка історії, архітектури
11	Покровська церква	1760 р.	с. Стольне	пам'ятка археології

Складено автором на основі даних [4].

Проаналізувавши перелік релігійних об'єктів культурної спадщини національного значення, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток, можна зробити висновок, що 52 % з них розташовані у сільській місцевості України. При цьому, 62 % релігійних об'єктів національного значення, розташованих у сільській місцевості, розташовані в західній частині України. Перелік релігійних об'єктів культурної спадщини національного значення, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток західної України, розташованих у сільській місцевості, розглянуто у таблиці 7.6.

Таблиця 7.6

Перелік пам'яток культурної спадщини національного значення, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток Західної України, розташованих у сільській місцевості

1	2	3	4	5
Закарпатська область, Виноградівський район				
1	Церква Успіння Пресвятої Богородиці	1669 р.	с. Новоселиця	пам'ятка архітектури
Великобerezнянський район				
2	Церква Св. пророка Іллі	1791 р.	с. Буківцьово	пам'ятка архітектури
3	Церква Св. Архангела Михайла	сер. XVIII ст.	с. Вишка	пам'ятка архітектури
4	Церква Покрови Пресвятої Богородиці	1761 р.	с. Кострина	пам'ятка архітектури

1	2	3	4	5
5	Церква Св. Василя Великого	1831-1834 р.	с. Сіль	пам'ятка архітектури
6	Церква Св. Миколи, Дзвіниця	1759 р., поч. ХХ ст.	с. Гусний	пам'ятка архітектури
7	Церква Св. Івана Предтечі	1769 р.	с. Сухий	пам'ятка архітектури
8	Церква Св. Архангела Михайла	1745 р.	с. Ужок	пам'ятка архітектури
9	Церква Св. Миколи	1794 р.	с. Черногорова	пам'ятка архітектури
Воловецький район				
10	Церква Св. Духа, Дзвіниця	1779 р. ХІХ ст.	с. Гукливий	пам'ятка архітектури
11	Церква Зіслання Св. Духа	1904 р.	с. Котельниця	пам'ятка архітектури
12	Церква Вознесіння Господнього	1898 р.	с. Тишів	пам'ятка архітектури
Міжгірський район				
13	Церква Св. Архангела Михайла, Дзвіниця	1808 р., поч. ХХ ст.	с. Буковець	пам'ятка архітектури
14	Церква Св. Миколи, Дзвіниця	1798 р., ХІХ ст.	с. Ізки	пам'ятка архітектури
15	Церква Зіслання Св. Духа	1795 р.	с. Колочава	пам'ятка архітектури
16	Церква Св. Архангела Михайла	1818 р.	с. Негровець	пам'ятка архітектури
17	Церква Св. Миколи	1804 р.	с. Верхній Студений	пам'ятка архітектури
18	Церква Різдва Пресвятої Богородиці, Дзвіниця	1780 р., 1841 р.	с. Пилипець	пам'ятка архітектури
19	Церква Св. Дмитра	1780 р.	с. Репинне	пам'ятка архітектури
10	Церква Введення в храм Св. Богородиці	1809 р.	с. Торунь	пам'ятка архітектури
Мукачівський район				
11	Церква Св. Дмитра	ХVІІІ ст., 1910 р.	с. Вільховиця	пам'ятка архітектури
Перечинський район				
12	Церква Св. Василя Великого	1746 р.	с. Лікіцари	пам'ятка архітектури
Рахівський район				

	2	3	4	5
13	Церква Успіння Пресвятої Богородиці	1778 р.	с. Ділове	пам'ятка архітектури
14	Церква Св. Миколи (верхня, нижня)	1705 р., XVII ст.	с. Середнє Водяне	пам'ятка архітектури
Хустський район				
15	Церква Св. Миколи Чудотворця, Дзвіниця	1779 р.	с. Данилово	пам'ятка архітектури
16	Церква Св. Параскеви, Дзвіниця	1753 р., кін. XVIII ст.	с. Олександрівка	пам'ятка архітектури
17	Церква Св. Миколи, Дзвіниця	XVII-XVIII ст.	с. Сокирниця	пам'ятка архітектури
Івано-Франківська область, Галицький район				
18	Комплекс сакральних споруд	1154 р., 1500 р.	с. Крилос, Княжа Гора	пам'ятка архітектури
19	Церква Успіння Пресвятої Богородиці	пер. пол. XVI ст.	с. Крилос	пам'ятка архітектури, історії
20	Церква Св. Пантелеймона, Дзвіниця	1194 - 1197 р.р., 1611 р.	с. Шевченкове, уроч. Св. Гора	пам'ятка архітектури
Коломийський район				
21	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1808 р.	с. Нижній Вербіж	пам'ятка архітектури
Львівська область, Жовківський район				
22	Церква Положення Пояса Пресвятої Богородиці	1866 р.	с. Мацошин	пам'ятка монументального мистецтва
Кам'янка-Бузький район				
23	Каплиця Богоявлення Господнього	1600 р., 1762 р.	с. Новий Став	пам'ятка архітектури
Сокальський район				
24	Церква Св. Косми і Даміана	1862 р.	с. Цеблів	пам'ятка архітектури, монументального мистецтва

Складено автором на основі [4].

Згідно з реєстром пам'яток місцевого значення, 65% релігійних споруд розташовані у сільській місцевості України. Це сприяє розвитку релігійного туризму та паломництва цих територій.

Святині – це всі об'єкти поклоніння паломників (храми, монастирі, чудотворні ікони, святі мощі, святі джерела, святі реліквії тощо) [2, с.48].

Згідно з реєстром пам'яток архітектури національного значення найбільше сакральних, релігійних об'єктів (60 %) розміщено у Закарпатській області. Найбільше пам'яток національного значення є у Воловецькому та Великоберезнянському районах. Зокрема, є храми, які внесені до Списку Світової спадщини ЮНЕСКО:

✓ Ансамбль пам'ятки архітектури 1745 р. церкви Собору св. Архистратига Михайла в с. Ужку Великоберезнянського району є діючим храмом, належить до єпархії УПЦ. Ця дерев'яна церква – тридільна, триверха, збудована з ялинових брусів, покрита гонтом, відзначається своїми лаконічними формами і зведенням без жодного цвяха. Цінними є царські ворота і різьблення іконостасу XVIII ст. Упродовж століть ззовні у храмі не проводилися реставраційні роботи, на відміну від інтер'єру. Старовинна сакральна будівля вважається однією з найцікавіших споруд бойківського стилю дерев'яного храмового будівництва [5].

✓ Ансамбль пам'ятки архітектури 1813-1824 років церкви Вознесіння Господнього (Струківської) в с. Ясіні Рахівського району. Святиня належить до найменших дерев'яних церков на Закарпатті. Струківська церква особлива своєю дзвіницею – один із найгарніших витворів закарпатського архітектурного мистецтва [5].

Закарпаття володіє також значною кількістю пам'яток дерев'яної народної архітектури XVII-XIX століть. Унікальними в архітектурному відношенні є 55 дерев'яних церков у межах області, з них понад 10 побудовано у XVII – XVIII столітті. Деякі, серед вказаних, внесені до державного реєстру нерухомих пам'яток містобудування та архітектури місцевого та національного значення. Майже 90% дерев'яних храмів використовують як культові споруди. Також цікавими об'єктами туристичного інтересу можуть стати монастирі області. Аналіз територіального поширення сакральних культових споруд в Закарпатті свідчить про їх концентрацію переважно у гірських північних регіонах Міжгірського, Воловецького, Великоберезнянського районів та південних частинах області в межах Березівського, Виноградівського та Хустського районів [6].

Популярні об'єкти релігійного туризму сільської місцевості Закарпатської області:

✓ Дмитрівська церква у с. Вільховиця Мукачівського району, побудована без жодного цвяха в селі Бистриця, презентує бойківський тип споруд. Дата побудови церкви встановлена на основі вирізьбленого напису на дверях. В 1910 році перенесена у с. Вільховиця. На сьогоднішній день збережене гонтове покриття даху церкви.

✓ Церква Св. Архангела Михаїла у с. Руська Кучава Мукачівського району. Побудована у лемківському стилі у XVIII ст. у с. Руське, а в першій половині XIX перевезена у Руську Кучаву.

✓ Церква Покрови Пресвятої Богородиці у Великоберезнянському районі, с. Кострино. Церква була перевезена у 1703 році із с. Сянки Львівської області. Покровський храм - це перехідний стиль від бойківського до лемківського.

✓ Церква святого Миколая Чудотворця у Подобовці побудована в XVII столітті (понад 300 років тому), а у 1785 році її перенесено в інше місце, де знаходиться і зараз. Вона має струнку форму з бароковим завершенням. Звісно, час вимагав неодноразового ремонту храму, але іконостас залишився незіпсованим і, мабуть, становить певну мистецьку та історичну цінність.

✓ Церква Введення Пресвятої Богородиці, яка датується XVII століттям у с. Розтока Міжгірського району. Іконостас з цієї церкви передали на постійне зберігання в Хортицький храм Запорізької області.

✓ Церква Різдва Пресвятої Богородиці у с. Пилипець. Перша культова споруда у цьому селі була побудована близько 500 років тому, а згаданий храм споруджено, за різними даними, у 1762 або 1780 році.

✓ При Святодухівській церкві у с. Колочава діє історико-культурний центр, який працює над створенням краєзнавчого храму-музею.

✓ Негровецька церква святого архангела Михаїла, побудована на пагорбі – є цікавою архітектурною пам'яткою. За переказами, у 1818 році даний храм було перенесено на це місце з урочища Ясеновець, який у той час потерпав від зсувів [5].

Загалом, дерев'яні церкви Закарпаття є унікальними за своєю будовою та ступенем збереженості, зокрема:

✓ Церква Введення Пресвятої Богородиці, XVIII ст., яка розташована в Іршавському районі, селі Локоть. Перша згадка про дану церкву датується 1690 роком. Вона збудована з дубових колод, є тризубною.

✓ Церква Св. Михаїла, яка розташована в Іршавському районі, селі Івашковиця. Дана церква датується 1658 роком і є однією з небагатьох уцілілих малих дерев'яних церков. Поруч з церквою розташована дерев'яна дзвіниця, яка є типовою для багатьох верховинських сіл [7].

✓ Церква Св. Параскеви, XV ст., яка розташована в Хустському районі, селі Олександрівка. Церква Св. Параскеви датується 1753 роком. За місцевим переказом, перша церква стояла в урочищі Потік, а теперішня є другою. Відомо також, що церкву переносили в межах села.

✓ Церква Св. Миколи, 1779 року, розташована в Хустському районі, селі Данилово. Церква Св. Миколи Чудотворця є наймолодшою з готичних церков Хустщини. Тут збереглися настінні розписи, датовані 1828 роком та виконані художником І. Корнмаєром. Біля церкви розташована дерев'яна каркасна дзвіниця, а в ній – три дзвони [7].

На території Закарпатської області багато цікавих релігійних маршрутів, кількість яких з кожним днем зростає. Під час екскурсій релігійної тематики по Закарпатській області екскурсанти відвідують релігійні центри, де вони знайомляться з релігійними об'єктами – діючими культовими спорудами, відвідують церковні музеї та виставки, богослужіння, беруть участь у хресних ходах, медитаціях [8].

Дедалі популярнішими стають подорожі до монастирів Закарпаття, розташованих у сільській місцевості, які позитивно впливають на розвиток релігійного туризму в області. Найпопулярнішими серед них є:

✓ Святопокровський чоловічий монастир в селі Ракошино (Святині: Іверська ікона Божої Матері, ікона святого великомученика і цілителя Пантелеймона з часткою мощей, ікона Знамення Божої Матері, ікона Ісуса Христа – Сонце Правди).

✓ Красногорський чоловічий православний монастир на честь Усіх Святих (Святині: ікона преподобного Серафима Саровського з часткою його святих мощей, чудотворна ікона Богородиці «Усіх скорботних Радість», ікона Богородиці «Неопалима Купина»).

✓ Свято-Успенський жіночий монастир у с. Домбоки (Святині: ікона Божої Матері «Скоропослушниця», ікона Божої Матері «Акафістна»).

✓ Свято-Серафимівський жіночий монастир в с. Приборжавське.

✓ Грушівський монастир, монастир в с. Іза.

✓ Свято Різдва-Богородицький жіночий монастир в с. Липча та інші [8].

Майже кожен монастир має свою святиню. Найбільш знаним із закарпатських православних святих є преподобний Олексій Карпаторуський (мощі зберігаються в с. Іза Хустського району, у місцевому монастирі, де він за життя був настоятелем) та Йов Угольський, архімандрит, мощі якого зберігаються в храмі у с. Малі Угольці [8].

Серед закарпатських ікон, які особливо шанують паломники:

✓ Богородичний образ «Солодке лобзання» (монастир в с. Чумальово).

✓ Ікона Божої Матері «Скоропослушниця» (монастир у Домбоках), вона вважається однією з тих, що мироточать. Особливо сильно мироточить з ікони, коли у світі відбуваються скорботні події.

✓ Богородична ікона, знаходиться у с. Бедевлі, написана Євангелистом Лукою.

✓ Боронявська чудотворна ікона Божої Матері в с. Борожева – чудотворна ікона Божої Матері, особливо шанована греко-католиками Закарпаття. Перша згадка у монастирській хроніці про чудотворну ікону є в літописних записах 1785 р. [9].

Також історично цікавими є унікальні «нерукотворні» хрести, які знаходили й досі знаходять на Закарпатті, остання така знахідка була у

2009 р. на Свалявщині. Нерукотворні хрести представлені також в кількох храмах краю, зокрема, на Хустщині [8].

З метою популяризації розвитку релігійного туризму, залучення туристів до Закарпатської області постійно розробляються нові й удосконалюються вже наявні релігійні маршрути.

З початком 2000-х років урочище Джублик – між селами Нижнє Болотне і Вільхівка Іршавського району, стало центром масового паломництва греко-католиків і всіх тих, хто вважає його місцем об'явлення Божої Матері. Згодом тут була побудована невелика каплиця і закладений монастир Собор Пресвятої Богородиці. Також був прокладений найдовший шлях в Європі від Львова до Джублика, який отримав назву «Остання дорога Христа». Зараз в урочищі засновано: греко-католицький монастир Собору Пресвятої Богородиці; побудовано літню відпустову церкву Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії; два монастирі (чоловічий із каплицею Серця Христового, а також жіночий із каплицею Пресвятої Родина). Також зведено будинок для паломників, у якому розміщено каплицю Івана Хрестителя. Над джерелом, де з'явилася Богородиця, стоїть дерев'яна каплиця Матері Божої, а довкола всієї святині встановлено хресну дорогу [10]. Урочище Джублик включено до низки паломницьких турів Закарпаттям, зокрема, «Проща до святинь Закарпаття» (Мукачево, Малий Березний, Бороняво, Джублик).

На Івано-Франківщині також розміщено багато сакральних релігійних об'єктів. Зокрема, однією із пам'яток архітектури національного значення – невеличке сучасне с. Крилос, розташоване в мальовничій місцевості – межиріччі Дністрових притоків, річок Лімниці та Лукви – було столицею Галицько-Волинської держави, відоме з давньоруських літописів як місто Галич. У катедральному соборі Успіння Пресвятої Богородиці, що був збудований у XII ст. у центрі Галича, тепер Крилос, відбувались урочисті церемонії інтронізації галицьких князів, які отримували титул королів. Тут, у мурах собору, був похований князь Ярослав Осмомисл [5].

Сьогодні це музей під відкритим небом, де можна побачити залишки будівель княжого Галича XII – XIII ст.: фундаменти славнозвісного собору, Іллінської церкви, церкви св. Пантелеймона. Збережена збудована в XVII ст. на місці зруйнованого давнього храму мурована церква Успіння Пресвятої Богородиці, середньовічні оборонні споруди з кількома рядами захисних валів. У 2006 році ікону Крилоської Божої Матері реставрували і Глава УГКЦ Блаженніший Любомир Гузар здійснив урочистий обряд її коронації [11].

Велику цінність серед сакральних об'єктів сільської місцевості Львівської області мають дерев'яні храми, яких в області налічується 773. Найбільша кількість дерев'яних храмів є у Дрогобицькому (68),

Старосамбірському (65), Жидачівському (58) та Турківському (52) районах. До Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО належить такі церкви сільської місцевості Львівщини:

✓ дерев'яна церква Зіслання святого Духа, споруджена потелицькими гончарями у 1502 р. в с. Потеличі Жовківського району і відреставрована у 1736 р. Найстаріша дерев'яна церква Львівщини та тридільна в Україні, побудована без жодного цвяха. Церква – тризрубна, двоверха будівля, складається з нефа, накритого наметовим гонтовим дахом, бабинця і п'ятигранного віттаря. Унікальність церкви в тому, що тут відсутній класичний іконостас, він безпосередньо намальований на фронтальній стіні, також відсутні хори. Сам храм – одноповерховий, зберігся у доброму стані, як і настінні розписи, які датуються переважно 1620 – 1640 р.р., на них зображено сцени Страстей Христових. Оригінальність сакральної споруди полягає і в тому, що вона так вписана у рельєф, наче виростає з пагорба [5].

✓ церква Собору Богородиці у с. Матків Турківського району Львівської області була зведена у 1838 р. у стилі бойківської школи народної архітектури. Це триверха, тризрубна, квадратні зруби розміщені по осі схід-захід, по периметру споруда оперезана піддашшям. З обох боків віттаря прилягають невеликі прямокутні ризниці. Основні об'єми завершують восьмибічні верхи, над нефом – з п'ятьма залами, над бабинцем і віттарем – з чотирма, які увінчуються шоломоподібними банями з маківками та хрестами. Сьогодні це діючий храм єпархії УГКЦ [5].

Паломницький туризм – це поїздка або сукупність поїздок представників різних конфесій з паломницькими цілями. Ідея паломництва передбачає дії в умовах особливих складнощів і добровільно взяті на себе зобов'язання бути в цих умовах.

Паломництво – прагнення віруючих людей поклонитися святим місцям. Святині – це всі об'єкти поклоніння паломників, а саме храми, монастирі, чудотворні ікони, святі моці, святі джерела, святі реліквії тощо [2, с.42].

Католики в Україні, як і у всьому світі, здійснюють паломництво до всіх загальнокатолицьких святинь. Але найвизначніше для католиків – вшанування Діви Марії (марійський культ).

У зв'язку з цим найвизначнішими і найбільш відомими місцями паломництва українських католиків, розташованих у сільській місцевості західної України, є:

✓ «Марійський духовний центр» – один із п'ятнадцяти світових духовних Богородичних центрів, визнаних Вселенською католицькою церквою, що прославився чудотворною іконою Матері Божої Зарваницької та джерелом Святої Анни (с. Зарваниця на Тернопільщині). За своїм релігійним та історичним значенням він прирівнюється до славнозві-

сних Києво-Печерської та Почаївської лавр. У 1867 році Папа Римський Пій IX коронував ікону і надав Зарваниці статусу відпустового місця. У мирний час і до епідемії коронавірусу Зарваницю щорічно відвідували сотні тисяч паломників. <https://palomnik.com.ua>

✓ Крехівський монастир – пам'ятка оборонної архітектури XVII століття. Окрім того, що монастир мав потужні укріплення, які витримували неодноразові облоги, тут зберігалися чотири чудотворні ікони. Чудотворний образ св. Миколая Мирликійського є однією із найстаріших ікон Крехівського монастиря святого Миколая Отців Василіян.

✓ Гошівський монастир (Івано-Франківська область), заснований у 1570 році і відомий чудотворною іконою Божої Матері. Найвизначнішим фундатором обителі була родина Гошовських, із якими пов'язана також поява в монастирі чудотворного образу Божої Матері, відомого тепер як Гошівська Богородиця. Свого часу саме ікона принесла славу монастирю як місцю щедрих ласк і благодатей. Святіший Вселенський Архиєрей Бенедикт XVI, Папа Римський 1 липня 2009 року поблагословив золоті корони та шати для Божої Матері в Гошеві.

✓ Свято-Успенська Унівська Лавра – єдиний в УГКЦ монастир, що має статус лаври. Один із найбільших і найдавніших монастирських комплексів України. Із цілющою водою, що витікає потічком з-під престолу Свято-Успенської унівської церкви. Центральний монастир Галицької єпархії впродовж XIV-XVIII століть, від другої половини XX століття. Осередок греко-католицького чернечого життя монахів Студійського уставу.

✓ Страдч (Яворівський район, Львівська область) – це відпустовий Марійський паломницький центр. Одна із найдавніших українських християнських святинь – невеличка печера, видовбана у піщаному пагорбі, де з XI ст. розпочали свій чернечий шлях двоє ченців. Страдецький печерний монастир унікальний тим, що зберігся майже без змін з часів свого заселення. У 1795 році на горі збудовано храм Успіння Пресвятої Богородиці. Великою святиною Успенської церкви є чудотворний образ Матері Божої Нерушимої Стіни (Оранти), відомий під назвою Страдецька Богородиця. Також тут зберігаються ікони, виконані знаними українськими художниками: образ Успіння Пресвятої Богородиці Петра Холодного-Лівицького, ікони Серця Христового та Матері Божої Неустанної Помочі Антона Монастирського, іконостас розписаний Олексою Новаківським.

У 1936 році Папа Римський Пій XI надав Страдчу статус відпустового місця, а Страдецька Хресна дорога (Кальварія) отримала від Папи значення Єрусалимської [11].

Лаврський монастир св. Онуфрія (Старосамбірський район, Львівська обл.), заснував князь Лавр. Перші документальні згадки про монастир належать до XIV ст. Це одна із найстаріших святинь заходу України. Го-

ловною святинею храму була частина мощей св. Онуфрія. Тільки у 2011 р. мощі, після їх втрати, були повернуті монастирю. Храм не раз перебудували. Оригінальними залишилася вівтарна частина храму і фрески. У підземному некрополі монастиря поховані молдавські князі Костянтин Бессараб та Степан Петрічайка, єрусалимський патріарх Макарій Лигарид, київські митрополити, греко-католицькі єпископи [11].

До періоду кінця XV ст. належать і два монастирські комплекси:

✓ монастир Благовіщення Пречистої Діви Марії у с. Підгірці. Першу монастирську церкву Преображення Господнього і Пліснеський монастир було збудовано у 1180 р. коштом княжни Єлени, доньки князя Всеволода. Але він був знищений. Упродовж 1726-1750 рр. було споруджено сучасну монастирську церкву Благовіщення Пресвятої Богородиці і двоповерховий монастир із келіями (пам'ятка барокової архітектури галицької школи XVIII ст.). До новозбудованого храму було урочисто перенесено із старої церкви Преображення Господнього Підгорецьку (Пліснеську, Голубицьку) чудотворну ікону Матері Божої, яка належить до давніх плакучих ікон. У 1754 р., за понтифікату Святішого Отця Венедикта XIV, її було короновано і видано Декрет, відповідно до якого головному престолу монастирського храму Благовіщення Пречистої Діви Марії було надано привілей повного повсякчасного відпусту. Василіанська чернеча обитель повернулася у стіни свого монастиря 1989–1991 рр. Упродовж кількох років було відновлено монастирський комплекс, збудовано браму-дзвіницю і реколекційний будинок.

✓ монастир Походження древа Хреста Господнього у смт. Підкамінь – це згромадження ченців-студитів УГКЦ. Сучасний архітектурний ансамбль монастиря склався впродовж XVII – XVIII ст. До найцінніших пам'яток комплексу можна віднести костел Успіння Пресвятої Богородиці (1464 – 1760), монастирські келії (1612 – 1746), оборонні споруди – мури, дзвіницю та башти (1702), коринтську колону з фігурою Богородиці (1719). Славу монастирю принесло проголошення ікони Богородиці чудотворною. У 1725 р. Папа Венедикт XIII прислав для неї з Рима золоті освячені корони. Але під час світових воєн монастир зазнав значних втрат [12].

Сьогодні монастирський комплекс включає такі церкви: Усікновення голови Івана Хрестителя (підземна), Покрови Пресвятої Богородиці (надбрамна), святої Параскеви П'ятниці та Новомученика Миколая. До монастиря прибувають паломники, щоб вшанувати чудотворне Розп'яття (XVII ст.), копію Підкамінської чудотворної ікони, ікону Воздвиження Чесного Хреста з частинкою Хреста Господнього, ікону «Не ридай мене, Мати» [12].

Серед визначних паломницьких місць слід виокремити:

✓ с. Корсів, де у парафіяльному храмі зберігається чудотворна ікона Матері Божої.

✓ Храм Різдва Пресвятої Богородиці в с. Воля-Довголуцька (Стрийський р-н) – це одне з головних єпархіальних відпустових місць Стрийської єпархії. Перебуваючи у Львові в 2001 р., Папа Іван Павло II поблагословив як корони Волеводголуцької чудотворної ікони, так і саму ікону.

✓ Храм Успіння Пресвятої Богородиці в с. Дроговиж (Миколаївський р-н), збудований у 1900 р. на місці дерев'яної церкви. Храм відвідують прочани для вшанування Пресвятої Богородиці в її Дроговизькій чудотворній іконі і напитися води з цілющого джерела. У 2005 – 2006 р. р. ікону відреставрували [13].

Серед нових місць масового паломництва у сільській місцевості відомими є:

✓ с. Грушів (Дрогобицький район, Львівська область), де в 1987 р. було об'явлення Богородиці. На місці об'явлення у 1856 р. освятили капличку. У 1878 р. посвятили новозбудовану церкву. На даний час відремонтовано церкву, на околиці села споруджено фігуру Божої Матері та Хресну Дорогу [14].

✓ У с. Заглина, частина села Монастирок Жовківського району Львівської області тече святе джерело під назвою «Маруся», назване на честь дівчинки-пастушка, котрій, за переказами, об'явилась Матір Божа. Цей край славився своєю святістю ще з XV століття. На Монастирській горі, за свідченнями архівних документів та літописів, у XV – XVI ст. був невеликий монастир біглих монахів [15].

✓ Подібне джерело нуртує в урочищі Вишневець між селами Сілець та Єзупіль на Івано-Франківщині, яке називається «Духовна Криниця».

✓ Дерев'яний храм Покрови Пресвятої Богородиці, збудований наприкінці XIX – на початку XX століття в с. Раковець (Львівська область). У храмі зберігаються мощі п'ятьох святих мучеників: Валентина, Теодора, Вікентії, Юстини, Християна. Поблизу в с. Новосілка є цілюще джерело, яке за традицією паломники обходять дванадцять – чотирнадцять разів [15].

Окрім вищезазначених чудотворних ікон, що приваблюють паломників, також відомою є церква Успіння Пресвятої Богородиці в с. Глиняни. Це добре збережена дерев'яна пам'ятка XVIII ст. Перша згадка про храм у Глинянах сягає ще часів Галицько-Волинського князівства 1397 р. Відомою у церкві є чудотворна запрестольна ікона Розп'яття Ісуса Христа. Церква у Глинянах – чи не єдина у світі, де у вітвар, що є святою святих храму, дозволено заходити жінкам. Такий дозвіл надав вірянам ще Митрополит Андрій Шептицький, щоб усі, хто цього прагне, мали змогу наблизитись до чудотворної ікони.

Зазвичай кількість паломників можна зафіксувати під час паломництва, яка є відомою прощеною не лише в Україні, а й у всій Україні та навіть за кордоном. Проща – це паломництво віруючих до святого місця, яке пов'язане з явленням Божої Матері, діяльністю святих або розміщенням святинь [16, с. 27].

Метою прощі є насамперед прославлення Бога, відвідування чудотворних ікон, святих мощей та джерел для зцілення та прохання милості, покаяння, очищення совісті. Вони відбуваються у вигляді прогулянок, участі в богослужіннях, спільної молитви та іншого. Зазвичай розвитком подорожей під час паломництва займаються туристичні компанії, адже ця дія може відбуватися лише один раз на рік, тому такі тури найбільш затребувані в паломницькому туризмі. Паломницькі центри мають власну дату на проведення прощ і саме в цей час прибуває найбільша кількість паломників.

Організація найбільших прощ в Україні у докарантинний і довоєнний період:

✓ 7 квітня – с. Підгірці (Бродівський район). Відвідання Підгорецького монастиря та отримання відпусту.

✓ 17–19 травня – с. Унів (Перемишлянський район). Вшанування чудотворної ікони Унівської Пресвятої Богородиці та цілющого джерела.

✓ 18–19 травня – с. Крехів (Жовківський район). Вшанування Чудотворної ікони святого Миколая; отримання повного відпусту.

✓ 22 травня – с. Страдч (Яворівський район). Вшанування Чудотворної ікони Матері Божої Нерушимої Стіни (копія) та могил блаженних о. Миколи Конрада та дяка Володимира Прийми; отримання відпусту.

✓ 12 липня – с. Раковець (Пустомитівський район). Піша проща до Раковця, вшанування цілющого джерела.

✓ 28–29 липня – с. Прибличі (Яворівський район). Відвідини храму-музею на честь Андрея Шептицького. Відвідини пам'ятних місць Андрея та Климентія Шептицьких. Нічні чування.

✓ 25–28 серпня – с. Унів (Перемишлянський район). Вшанування Чудотворної ікони Унівської Пресвятої Богородиці; відвідання цілющого джерела та отримання відпусту.

✓ 13 вересня – с. Заглина (Жовківський район). Марійська проща до с. Заглина та відвідання цілющого джерела.

✓ 28 – 29 вересня – с. Глиняни (Золочівський район). Вшанування Чудотворної ікони Розп'ятого Христа; отримання відпусту. Туристи-прочани приїжджають незалежно від конфесійної приналежності, адже у місці можуть розміщуватись як об'єкти поклоніння католицизму, так і православ'я.

✓ 14 травня – с. Гошів (Івано-Франківська область). Вшанування Чудотворної ікони Матері Божої, отримання відпусту. Нічні чування проводяться з 12 на 13 кожного місяця.

✓ 1 – 2 серпня – проща в Бороняво (Закарпатська обл.). Згідно з Декретом Святішого Отця Лева XIII, від 28 березня 1893 р., Боронявську чудотворну ікону Божої Матері було короновано, а монастирю надали дозвіл на проведення тричі на рік відпустових свят.

✓ 5 – 6 серпня – паломництво у Крилос (Івано-Франківщина). Ікона Крилоської (Галицької) Божої Матері – одна із найдавніших українських чудотворних ікон. За переказами, ще 1157 р. князь Ярослав Осмомисл подарував місцевій церкві ікону Пресвятої Богородиці, яку привіз із самого Константинополя, звідки Русь прийняла хрещення.

✓ прощі до Патріаршого Собору Воскресіння Христового у Києві греко-католицької церкви.

✓ 23 червня – молодіжна велосипедна проща до Воледовголуцької чудотворної ікони [17].

Чимало знаменитих у минулому чудотворних українських ікон втрачено, деякі – назавжди. Тому важливо повернути втрачені святині до України і відновити паломництво до знаменитих у минулому чудотворних ікон. Українські етнічні землі налічували приблизно 200 чудотворних Богородичних ікон загальноукраїнського, регіонального та місцевого значення [13].

На *рисунку 7.6* відображено статистику зареєстрованих юридичних осіб за областями станом на 20.10.2022 з кодом організаційно-правової форми 825 «Релігійна організація», наявні в Єдиному державному реєстрі фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (без тимчасово окупованих територій, Автономної Республіки Крим та м. Севастополь). Дані представляють мережу юридичних осіб з кодом ОП 825 «Релігійна організація», в Україні також діє низка юридичних осіб з іншими кодами ОПФ, які мають афіліацію з релігійними об'єднаннями (освітні заклади, добротинні фонди, громадські організації тощо).

Згідно з чинним законодавством релігійна громада не зобов'язана реєструватися як юридична особа. Тому мережа релігійних організацій у цілому є більша, ніж мережа юридичних осіб.

Вагоме значення для формування паломницьких та релігійних потоків у країні мають релігійні організації, зокрема, церковні центри, монастирі та громади. За аналізований період Львівщина посідає перше місце за кількістю релігійних організацій в Україні. В області налічується 2568 діючих релігійних організацій, у тому числі – 5 центрів, 24 управлін (єпархій тощо), 863 громади ПЦУ та 1545 громад УГКЦ, 66 монастирів, 26 місій, 2 братства. До прикладу, Греко-католицький центр

Львівської архієпархії вирізняється кількістю прощ серед всіх центрів України та здійснює загальне керівництво паломництвом Західної України [21].

Рис. 7.6. Релігійні організації України.*

*Складено автором на основі даних [21].

Володіючи таким багатством різноманітних паломницьких об'єктів, Львівщина в останні роки все активніше проявляє себе на міжнародному ринку релігійного туризму, оскільки тут зосереджено чимало пам'яток, що мають цінність для представників інших країн, насамперед Польщі та Ізраїлю.

Більшість паломницьких об'єктів Львівської області виникли у ХІХ–ХХ ст. – 35 об'єктів. У розрізі адміністративних районів Львівської області найбільше паломницьких місць зосереджено у Жовківському районі (десять), по шість паломницьких об'єктів є у м. Львів та Жидачівському районі, по п'ять об'єктів – у Золочівському, Сокальському та Бродівському районах. Незважаючи на таку кількість паломницьких об'єктів, більшість із них має місцеве (локальне) значення. Безсумнівно, що найвідомішими є м. Самбір, с. Биличі, м. Жовква, Львів, Рудки,

Стрий, Червоноград, смт. Підкамінь, с. Крехів, с. Раковець, м. Борислав, Дрогобич, с. Воля Довголуцька, Грушів, Страдч, Унів, паломницькі об'єкти яких відомі на регіональному та всеукраїнському рівнях [6].

Україна в історичному плані була й залишається християнським міжнародним центром. Адже у 988 році відбулося хрещення Київської Русі. А у 2019 році, отриманням Томосу про автокефалію від Вселенського престолу, Україна набула статусу повноправного суб'єкта Вселенського православ'я.

Конституювання автокефальної Православної церкви України – вікова подія періоду незалежності. З нею пов'язують остаточне визволення Українського православ'я як завершення процесу деколонізації, відродження традицій і духовно-ментальних особливостей київського християнства, перетворення України на повноправного суб'єкта Вселенського православ'я і міжнародних релігійно-церковних відносин, зміцнення національної безпеки [1].

Серед всесвітньовідомих православних святинь, розміщених у сільських територіях України, виділяють:

✓ Святогірський Успенський Зимненський ставропігійний монастир (с. Зимне Волинської обл.) – давній чоловічий монастир, сьогодні – жіночий. За переказами, князь Володимир Великий заклав монастир у 992 – 993 р. р. у с. Зимне, яке тоді було передмістям м. Володимира. Зимненська ікона Божої Матері вважається основною святинею монастиря.

✓ Кровоточива ікона Спасителя в жіночому монастирі Афонської ікони Богородиці в с. Чоповичі Житомирської області. Монастир заснований в 2001 р. громадою сестер милосердя при київському храмі Святителя Михаїла. У 2007 р. отримав статус монастиря і був освячений 7 жовтня 2008 р. Головна церква обителі є копією одного з афонських храмів. Ця споруди стоїть на дванадцяти каменях, привезених зі Святої гори Афон. Також, майже всі храмові ікони привезені зі Святої Гори. У храмі зберігається ковчег з частками мощей Афонських Святих, частка поясу Матері Божої, чудотворна ікона «Троєручиця». Однією з найбільш шанованих в обителі є чудотворний, кровоточивий образ Христа Спасителя.

✓ «Боянська» плачуча чудотворна ікона (с. Бояни Чернівецької області), написана 1991 р. для іконостасу відновленої Боянської парафіяльної церкви Різдва Пресвятої Богородиці. 4 жовтня 1994 р. ікону офіційно визнано чудотворною та названо «Боянською» на честь місця, де вона проявилась.

✓ Свято-Георгіївський жіночий монастир (с. Данівка, Чернігівської обл.), відомий чудотворною іконою «Я є з вами». Побудований у 1654 р., але протягом усього періоду переобладнаний, частково зруйнований і в 1995 р. Георгіївський монастир у Данівці відкритий для парафіян.

✓ Глинська пустинь (с. Соснівка Сумської обл.). Виникнення святині на початку XVI ст. пов'язане з історією об'явлення ікони Різдва Пресвятої Богородиці. З 1994 р. і по сьогоднішній день Глинська пустинь відкрита для всіх віруючих.

Також популярними об'єктами паломницького туризму православних християн у сільській місцевості України є:

✓ Лаврівський Святоонофріївський монастир, заснований у середині XIII ст. у селі Лаврові. Він є важливою архітектурною та мистецькою пам'яткою. Церква була однією з перших триконхових церков України, орієнтованих на візантійсько-атонські зразки. Церква характерна центричністю споруди, хрестоподібним планом і розміщенням куполу на точці "золотого перетину". У різні часи поєднувала ознаки стилів: романського, готики, ренесансу, бароко, класицизму. На початку XX ст. при монастирі був створений церковний музей, який з роками придбав чималу колекцію ікон XV-XVIII століть.

✓ Церква Архістратиґа Михаїла у селі Підберізці, Пустомитівський район. Збудована у 1890 – 1910 роках у так званому «неовізантійському» стилі відомим архітектором Іваном Левинським. З нею пов'язані ряд яскравих імен видатних діячів української Церкви, культури, мистецтва і героїв визвольних змагань за українську державність. Храм освячено 1892 року Митрополитом Сильвестром Сембратовичем [19].

✓ Межиріцький Свято-Троїцький монастир XV – XVII ст. (с. Межиріч, Рівненська обл.) – архітектурний ансамбль монастирських будівель XVI-XVII ст. Був занесений до Державного національного культурного надбання. Монастирю-фортеці вдалося добре зберегти і внутрішнє оздоблення храму, інтер'єр якого оформлений в стилі бароко. Троїцька церква прикрашена великою кількістю ікон, але є серед них головна святиня цього храму – чудотворна ікона Божої Матері «Житіє подательки». Ікону князям Острозьким подарував Константинопольський патріарх за активний захист православної віри. Ця ікона належить до числа чудотворних.

Крім цієї ікони, Троїцьку церкву монастиря прикрашають ще дві досить цікаві ікони: Ікона Преподобного Антонія Великого, написана в XVIII ст., а також ікона Святого князя Феодора Острозького.

✓ Дерманський Свято-Троїцький монастир-фортеця XV–XVII ст. (с. Дермань, Рівненська обл.), як монастир заснований наприкінці XV ст. українським магнатом князем Острозьким в с. Дермані Другий на Волині. Однією з найвизначніших пам'яток Дерманського монастиря вважається надбрамна дзвіниця з п'ятьма ярусами та фрагменти бійниць, знайдених під час досліджень монастиря.

Неправильний багатокутник Троїцького монастиря в Дермані на березі ріки Усті – добре збережений зразок оборонної храмової архітекту-

ри XVI ст. Високі кам'яні стіни і надбрамна вежа – найстаріші частини комплексу, а твір зодчих початку XVII ст. – Троїцький собор – його домінанта. Крім того всередині периметра міститься церква Казанської ікони Божої Матері і цілий ряд господарсько-побутових споруд більш пізнього часу створення.

✓ Манявський скит-фортеця (Івано-Франківська обл.) XVII ст. Манявський Христо-Воздвиженський чоловічий монастир заснований у 1241 р. Києво-Печерськими іноками Іоаникієм і Пахомієм, а в 1608 р. відновлений Афонським старцем Іовом Княгиницьким та Феодосієм Манявським. Споруди храмів, келій, господарських приміщень виконані з каменю і є класичним зразком церковної архітектури XVII – XVIII ст. Перші відомості про Блаженний камінь, з якого витікає цілюща вода, датуються XIII ст. Він розміщений на відстані 380 м від монастиря.

✓ Чоловічий Свято-Вознесенський монастир «Банчени» (с. Молниця, Чернівецька обл.). Будівництво почалося у 1994 р. У 2011 р. був освячений останній восьмий храм Свято-Троїцького собору, одного із найбільших в Україні. У вівтарі храму, в кожному з престолів, зберігаються мощі святих невинних немовлят Віфлеємських та лаврських святих і частка Хреста Господнього з Єрусалима.

Особи, які організують експлуатацію місць паломництва, зобов'язані забезпечувати виконання вимог щодо охорони об'єктів паломництва, а також вживати заходів щодо забезпечення мінімізації або припинення шкідливого впливу на зазначені об'єкти та соціально-культурне середовище і компенсувати завдані їм при цьому збитки [21].

Як правило, монастирі, храми та інші культові споруди доступні для відвідування туристами, а общини, що володіють ними, охоче пускають туристів зі стягуванням платні. Вони встановлюють певне правило для відвідувачів, зокрема, щодо одягу, порядку проходження, проведення фотозйомки, надання власного екскурсовода. Отже, слід заздалегідь ознайомитися із звичаями всіх общин і монастирів, які входять до маршруту [21].

Також будь-які відвідини святих місць, храмів, інших культових об'єктів і споруд, що перебувають під егідою діючої конфесії, в їх володінні, включені до програми туру, мають узгоджуватися з керівництвом цієї релігійної общини, встановлюється порядок відвідин об'єкта туристами, час відвідання, що не заважає обрядам, або порядок присутності на обрядах.

Одним із важливих аспектів паломницьких поїздок є їхня духовно-просвітницька спрямованість. Під час відвідування святих місць люди дізнаються про історію й духовні традиції монастирів та храмів, особливості богослужіння, про святих і подвижників, чий життя і діяльність були пов'язані зі святинями, що входять до паломницького маршруту.

Паломництво відіграє також важливу загальноосвітню роль. Монастирі та храми завжди були не тільки місцем духовного діяння, а й культурними центрами. Тут віками накопичувалися книги, ікони, твори прикладного мистецтва, вироби народних ремісників.

Релігійний туризм має потужний соціокультурний потенціал та соціокультурну потребу – це ціннісний статус будь-якої людини, яка відчуває потребу в культурних, релігійних та рекреаційних об'єктах, необхідних для духовного, ідейного та фізичного існування. Функціонування феномену «релігійний туризм», його духовна наповненість впливає на туристичну активність та рівень культури суспільства, зосереджуючись на істотних перетвореннях соціокультурної сфери, унаслідок чого туристичний досвід стає соціально значущим.

Хоча у православ'ї відсутнє офіційне розділення на більш або менш значимі паломницькі центри, але серед самих вірних існує певна ієрархія святинь за їх значимістю. Тому найбільш відвідуваними туристично-релігійними центрами України є Києво-Печерська, Почаївська і Святогірська лаври, Зимненський Успенський монастир, Глинська пустинь та інші монастирі й храми країни, які належать до релігійно-паломницьких центрів світового і міжнародного значення, завдяки наявності великих святинь на їх території.

У таблиці 7.6 виділено відомі православні релігійно-паломницькі центри України світового і міжнародного значення, розташовані у сільській місцевості.

Після аналізу вищенаведеної інформації, можна зробити висновок, що в Україні у сільській місцевості розміщені релігійні святині не тільки місцевого чи локального значення, але й сакральні об'єкти загальнодержавного і міжнародного значення.

Святі місця світового та міжнародного значення є чинником формування іноземних паломницьких потоків, а святині локального та місцевого значення створюють переважно внутрішні паломницькі потоки. Україна має сакральні християнські святині регіонального значення, що є чинником формування міжнародних паломницьких потоків в Україну.

Також в Україні є ще багато маловідомих релігійних об'єктів, які потребують дослідження й популяризації. Зокрема, для прикладу у с. П'ятничани (Стрийський район, Львівська область) є каплиця Успіння Пресвятої Богородиці, збудована у 1947 р. на місці знищеного монастиря. Свого часу у каплиці перебувала справжня чудотворна ікона - Жидачівська Оранта. Ця ікона унікальна і поза тим майже невідома дослідникам пам'ятка українського середньовічного малярства [20]. Зараз ікона зберігається у м. Жидачів у мурованій парафіяльній церкві Воскресіння Господнього. Зараз у каплиці в П'ятничанах зберігається її копія. Поруч

із каплицею протікає цілюще джерело. Територія лісу навколо каплиці облагороджена. На мою думку, такі місця є перспективними для розроблення нових туристичних маршрутів.

Таблиця 7.6

Відомі православні релігійно-паломницькі центри України,
розташовані на сільських територіях

Назва	Місце розташування	Час заснування	Головні святині	Паломницьке значення
Зимненський Успенський жіночий монастир	с. Зимне Володимир-Волинського р-ну	1001р.	Зимненська чудотворна ікона, частки святих мощів	Міжнародне
Рождества Богородиці Глинська Пустинь	с. Сосновка Сумської обл.	1648 р.	Глинська ікона Рождества Богородиці, нетлінні мощі пр. Глинських старців	Міжнародне
Чоповицький жіночий монастир	с. Чоповичі Житомирської обл.	кін. ХХ ст.	частка Пояса Богородиці, чудотворна ікона Кровоточивого Спаса, частки мощів багатьох святих	Загальнодержавне
Усікновенський Лядівський чоловічий монастир	с. Лядова, Вінницької обл.	XI ст.	древні фрески, чернеча усипальниця, цілющі джерела пр. Антонія, Іоанна Хрестителя, вмч. Параскеви	Загальнодержавне
Вознесенський чоловічий монастир	с. Банчени Чернівецької обл.	1996 р.	частка Животворчого Хреста Господнього і частки багатьох святих	Міжнародне

Складено автором на основі [4].

Не менш цікавими є туристичні маршрути до найвіддаленіших і найбільш високогірних монастирів України:

✓ Свято-Троїцький Дуконський чоловічий монастир УПЦ на полонині Велика Дуконя (1500 м) під однойменною горою, за 25 км від с. Пробійнівка Верховинського району.

✓ Монастир Шаса на Свидовецькому масиві (1500 м), де проживають 4 монахи.

✓ Монастир Преображення Господнього отців-василіян УГКЦ у с. Дземброня, Верховинський район.

Борисова О. В. зазначає, що у сакральному просторі християнського світу Україна є «перехрестям» паломницьких шляхів, що дуже важливо

використати для розвитку релігійного туризму. Даний сегмент поступово набуває розвитку. Організацією паломницьких турів, як міжнародних, так і внутрішніх, займаються переважно структури, створені під егідою християнських церков, та структури, створені окремими організаціями. Вони є найчисленнішими суб'єктами даного ринку [2, с.78].

Україна історично пов'язана з хасидизмом. Зокрема, селище Меджибіж у Летичівському районі на Хмельниччині є також місцем масового паломництва хасидів. Саме в цьому селищі розташована могила засновника хасидизму – Ізраеля Бешта, тут же народився і провів дитячі роки цадик Нахман. У 2000 р., з нагоди 300-річчя від дня народження Ізраеля бен Елі'езера Ба'ал-Шем-Това, поряд із єврейським кладовищем була побудована синагога.

Цей вид паломництва є органічним для українського соціуму, тому важливо зробити все необхідне для належного рівня обслуговування і гостинності щодо приїжджих хасидів. Адже кількість хасидських паломників щороку збільшується. Якщо у 2007 р. їхня чисельність становила *14 тис. 787*, то у 2022 р., попри повномасштабне вторгнення в Україну, - понад 20 тис. Вони приїжджають цілими общинами. Дітей і підлітків беруть із собою, щоб виховати в них святе ставлення до релігії. Під час паломництва вони обов'язково проводять заняття з вивчення Тори [21].

Надання необхідної допомоги паломникам, які опинилися у надзвичайній ситуації в межах території України, здійснюється спеціалізованими державними, комунальними та приватними службами, а також рятувальними командами, що формуються відповідно до законодавства.

Держава забезпечує захист законних прав та інтересів чужоземних паломників відповідно до законодавства та міжнародних договорів України.

Держава гарантує захист законних прав та інтересів громадян України, які здійснюють паломництво за кордон. У разі виникнення надзвичайних ситуацій держава вживає заходів щодо захисту інтересів українських паломників за межами України, у тому числі заходів для їх евакуації з країни тимчасового перебування.

Мусульмани, котрі проживають в Україні, мають вагомий досвід у здійсненні паломництва. Забезпечуючи хадж в Саудівську Аравію, Україна виступає представником мусульман і несе відповідальність за безпеку перебування мусульман упродовж паломництва.

Мусульманська умма (община) в Україні перед 2014 р. нараховувала більше *600 тис. осіб*. Окупація Криму і частини Донбасу чи не найдошкульніше серед усіх конфесій України вдарила по мусульманах, адже через війну, яку розпочала росія, втрачено повноцінний зв'язок з понад половиною мусульман.

Зокрема, змушене було перереєструватися за російським законодавством найбільше об'єднання мусульман в Україні Духовне управління мусульман Криму (ДУМУ) – майже 400 громад, на окупованій території опинилися Духовний центр мусульман Криму (10 громад) і Духовне управління мусульман України «Єднання» (9 громад). Отже, на вільній території України продовжують діяти тільки – ДУМУ, ДУМУ «Умма».

Муфтій ДУМУ «Умма» Саїд Ісмагілов зазначає, що російська влада в Криму закрила Ісламський центр, школу хафізів (читців Корану) та майже всі медресе. Через війну турки-месхетинці виїжджають в Туреччину. З Криму також виїхала велика кількість кримських татар [2, с.83].

Уже варто очікувати мусульманських паломницьких турів з нових географічних точок України, оскільки мусульмани звикають до нових реалій життя в умовах вигнання з Криму.

Приналежність до певної релігійної течії чи конфесії не є перешкодою для туризму, але турист повинен бути ознайомлений з місцевими законами і звичаями і поважати їх. Це не зобов'язує його виконувати обряди, слідувати чи долучатися до тієї або іншої релігії чи культу, за винятком випадків, коли таке є метою подорожі, тобто паломництво. Якщо духовних сил з релігійних міркувань для пошани не вистачає, то туристу рекомендовано відмовитися від відвідання культового об'єкта даної місцевості або країни.

Отже, релігійні традиції українського народу та наявні сакральні ресурси сприяють формуванню стійкого попиту на паломницькі тури та формуванню в нашій країні ринку релігійного туризму та паломництва.

Таким чином, проаналізувавши наявні сакральні ресурси сільської місцевості України, можна зробити висновок, що сфера релігійного туризму та паломництва має великий потенціал для розвитку.

Адже Україна є духовним центром для багатьох світових релігій і їх відгалужень: християнство (православ'я, католицизм), іслам та іудаїзм. А мережа релігійних організацій є однією із найчисельніших, що свідчить про вагомому частку релігійного інституту в суспільстві. Україну та Київ історично вважають колыскою православ'я. Львів став конфесійним центром для греко-католиків, католиків і протестантів. Меджибіж і Умань – центри паломництва хасидів. Є релігійні місця мусульман, тубільців, караїмів тощо. Адже Україна стала батьківщиною для багатьох народів, які сповідували різні релігії, залишивши по собі цікаві об'єкти сакральної культури.

Територіальна локалізація релігійних святинь у сільській місцевості свідчить про найбільше їхнє розташування на заході України, а саме у Закарпатській області. Переважна більшість релігійних святинь належить православним і католицьким церквам. Серед об'єктів паломництва

і релігійного туризму варто виділити монастирі, чудотворні ікони, мощі святих, цілющі джерела тощо. Серед видів паломництва особливу роль займають піші прощі до святинь із чудотворними іконами.

В Україні спостерігається процес становлення туристичних фірм для організації релігійних та паломницьких турів, а також деяких паломницьких служб, організованих при монастирях, церквах, а також інших релігійних організаціях.

До основних проблем розвитку релігійного туризму у сільській місцевості у післявоєнній Україні слід віднести:

- ❖ часто занедбаний стан культових споруд і природних об'єктів культу;
- ❖ відсутність інфраструктури у сільській місцевості, у тому числі погане дорожнє покриття;
- ❖ недосконала маркетингова діяльність із популяризації релігійної спадщини;
- ❖ відновлення релігійних об'єктів, пошкоджених і зруйнованих внаслідок бойових дій, і реставрація наявних святинь, у тому числі і дерев'яних церков та архітектури;
- ❖ повернення втрачених під час загарбницьких війн ікон;
- ❖ гарантування безпеки туристів на території нашої держави;
- ❖ вивчення історії святинь України і переосмислення національної свідомості.

Література

1. Інститут релігійної свободи: вебсайт. URL: www.irs.in.ua (дата звернення: 11.05.2023).
2. Борисова О. В. Спеціалізований туризм: навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти спеціальності «Туризм». Київ: Кондор, 2020. 357с.
2. Релігія в Україні: вебсайт. URL: www.vue.gov.ua (дата звернення: 09.05.2023).
3. Міністерство культури та інформаційної політики: вебсайт. URL: <http://surl.li/kfubr> (дата звернення: 09.05.2023).
4. Україна. Туризм. Дримба: вебсайт. URL: <https://drymba.com/uk/> (дата звернення: 01.05.2023).
5. У Закарпатті стає популярним релігійний туризм: вебсайт. URL: <http://surl.li/kfucg> (дата звернення: 01.05.2023).
6. Дерев'яні храми України: вебсайт. URL: <http://www.derev.org.ua/zakarp/ivashkovytsia.htm> (дата звернення: 08.05.2023).
7. Релігійні тури: вебсайт. URL: <http://www.oksamyt-kl.com.ua/index.php/excursions/religion> (дата звернення: 01.05.2023).
8. Релігійний туризм на Закарпатті: вебсайт. URL: <http://diplomna5.com/ref-74483/> (дата звернення: 07.05.2023).
9. Джублик Монастир / Карпати 3d: вебсайт. URL: <http://surl.li/kfudr> (дата звернення: 09.05.2023).
10. Паломницький центр: вебсайт. URL: <http://surl.li/kfuee> (дата звернення: 01.05.2023).

11. Інтерактивна карта Української Греко-Католицької Церкви: вебсайт. URL: <http://surl.li/kfuen> (дата звернення: 06.05.2023).
12. Городиський Ю. Я. Геопросторова організація паломництва у Львівській області: автореф. дис.: Львів, 2018.
13. Жаровська О. Паломницькі Святині. Львів: Свічадо, 2009. 200 с.
14. Святині України: вебсайт. URL: <http://surl.li/kfuff> (дата звернення: 01.05.2023).
15. Колодний А. «Релігійна мережа України: конфесіональний і регіональний вимір». *Українське релігієзнавство*. 2008. № 46. С 23-47.
16. Паломницький центр Рафаїл: вебсайт. URL: <http://surl.li/kfuev> (дата звернення: 06.05.2023).
17. Релігійно-інформаційна служба України: вебсайт. URL: <http://surl.li/kfufn> (дата звернення: 01.05.2023).
18. Дерев'яні церкви Карпатського регіону: вебсайт. URL: <http://surl.li/kfufy> (дата звернення: 08.05.2023).
19. Чорненька Н. В. Безпека туризму: навч. посіб. Київ: Кондор, 2019. 187с.
20. Іванович М. П'ятничанські історії. Дрогобич: Посвіт, 2021. 164 с.
21. Державне агентство розвитку туризму: вебсайт. URL: <https://www.tourism.gov.ua> (дата звернення: 09.05.2023).
22. Географія релігійного туризму в Україні / Ковальчук А. С., Рутинський М.І., Манько А.М., Завадовський Т.Б., Каднічанський Д.А. Львів: ТзОВ «Друк Захід», 2016. 454 с.
23. Закарпаття онлайн: вебсайт. URL: <http://zakarpattya.net.ua/News/> (дата звернення: 04.05.2023).

DOI: <https://doi.org/10.32782/978-966-2384-21-5-17>

7.4. Липчук В.В., Липчук Н.В.

Агротуризм у Європейському Союзі

7.4.1. Зміст агротуризму та його місце в системі аграрного і туристичного бізнесу та сільського розвитку

Туризм як форма задоволення рекреаційно-оздоровчих, культурних, духовних і пізнавальних потреб людини на початку третього тисячоліття став масовим і всесвітнім явищем. Агротуризм опинився серед інтересів як урядів, так і менеджерів. В Україні його визнання зростає з кожним роком, що привертає все більше уваги, а оскільки він розглядається як джерело додаткового доходу, то став більш популярним серед жителів сільської місцевості.

Агротуризм стає все більш поширеним, навіть модним видом підприємницької діяльності в Європі та світі. Згідно з оцінками, світова вартість ринку агротуризму в 2019 році склала 69,2 млрд дол. США, а до 2027 року він зросте до 117,4 млрд дол. [1]. За даними Всесвітньої туристської орга-